

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У сучасній соціокультурній ситуації важливою характеристикою компетентності педагога є наявність у нього сталої позиції як згустку його сутнісних сил, цінностей, ставлень, морально-вольових якостей, що задає загальний вектор навчально-виховного впливу на особистісний розвиток учнів. Тому важливим завданням для викладачів вищих закладів освіти є формування в майбутніх учителів педагогічної позиції.

На необхідності вирішення цього завдання наголошували у своїх працях А. Данильчук, І. Колеснікова, Л. Красовська, А. Маркова, В. Сластьонін, С. Щербина та ін. Значний внесок у розкриття змісту понять "позиція", "педагогічна позиція" зробили К. Абульханова-Славська, М. Каган, В. Мясіщев, А. Петровський та ін. Певні питання проблеми формування педагогічної позиції майбутнього вчителя висвітлено в працях, присвячених становленню професійної культури, педагогічної майстерності студентів (В. Гриньова, І. Зязюн, М. Лазарев, Н. Тарасевич та ін.), розвитку в них професійних здібностей (О. Ляшенко, В. Радкіна, П. Харченко та ін.), формуванню лідерських якостей майбутніх учителів (В. Каширін, М. Лукашевич, О. Маковський, Н. Мараховська, О. Семиченко, Л. Сніцар та ін.). Однак результати нашого дослідження свідчать про те, що рівень сформованості педагогічної позиції у випускників ВНЗ не відповідає тим змінам, які відбуваються у вітчизняній системі середньої та вищої освіти. Це зумовлює необхідність проведення спеціального дослідження, присвяченого проблемі формування педагогічної позиції майбутніх учителів у ВНЗ.

Мета статті – на основі аналізу відповідної наукової літератури визначити науковий погляд щодо трактування поняття "педагогічна позиція" та умов її ефективного формування в майбутніх учителів під час реалізації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

У сучасних наукових працях термін "позиція" використовується у двох основних значеннях: 1) як складна, відносно усталена система ставлень, установок, мотивів, цінностей людини, якими вона керується у процесі своєї життєдіяльності; 2) як положення індивідуума у статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі. У свою чергу, поняття "педагогічна позиція" визначається науковцями (Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, М. Прохорова, О. Томашевська та ін.) як система інтелектуальних і емоційно-оцінних ставлень до дитини, педагогічної діяльності й педагогічної реальності в цілому, що знаходить відбиття в наявності в учителя відповідних педагогічних установок, мотивів та прагнень до інновацій. Отже, виявлення та розвиток педагогічної позиції особистості визначається, з одного боку, такими компонентами її структури, як спрямованість, установки, потреби, індивідуальні цінності та ін., а з іншого – знаннями, вміннями й навичками, необхідними для творчого рішення певних педагогічних завдань [6: 7].

На думку Н. Боритко, педагогічна позиція – це спосіб реалізації базових цінностей особистості під час її взаємодії з іншими людьми, в якому відбивається єдність її свідомості та діяльності [1]. Як зазначають М. Громкова й Т. Чернікова, у педагогічній позиції індивідуума відображається його розуміння власних професійних функцій, бачення свого місця в системі фахової діяльності, власного становища в сукупності ділових відносин з колегами й учнями. Тому саме педагогічна позиція визначає загальний характер взаємодії педагога в навчально-виховному процесі й технологію формування його цілей [4: 9].

Як зауважує Є. Галицьких, у педагогічній позиції відбивається система ставлень учителя до таких аспектів фахової діяльності: 1) до основних цілей і цінностей освіти, що суттєво впливає на професійне самовизначення особистості; 2) до викладання та змісту освіти, на основі чого накопичується досвід педагога-дослідника; 3) до учня як унікального сенсу, мети й цінності навчально-виховної роботи й водночас як автономного суб'єкта власної життєдіяльності, що забезпечує гуманістичне підґрунтя педагогічної взаємодії зі школярами; 4) до себе як розвиваючої індивідуальності, здатної до творчого діалогу з іншими освітянами, що є необхідною передумовою для ефективного професійного самовдосконалення [3: 90].

На основі поглядів різних авторів можна дійти висновку, що педагогічна позиція вчителя – це складне особистісне утворення, яке формується під впливом зовнішнього середовища й виявляється в його ставленні до різних аспектів педагогічної діяльності. Така позиція є результатом перетворення зовнішніх вимог до стану сформованості професійно-особистісних якостей, цінностей, знань і вмінь майбутнього фахівця на його внутрішні вимоги до власного професійного зростання.

Зрозуміло, що професійна позиція кожного вчителя має свої специфічні особливості, які зумовлені його індивідуальними особистісними характеристиками. Однак можна виділити деякі типові позиції педагогів, які виявляються ними в процесі здійснення навчально-виховної діяльності. Перші спроби виокремити такі позиції вчителів було здійснено в наукових дослідженнях ще на початку 80-х років ХХ ст.

Так, за класифікацією типів професійних позицій учителів, розробленої М. Таленом, існують такі педагогічні позиції: 1) "Сократ" (учитель постійно провокує спори й дискусії у класі); 2) "керівник групової дискусії" (педагог вбачає свою основну функцію у встановленні злагоди та співробітництва між учнями); 3) "майстер" (учитель виступає для учнівської молоді зразком для копіювання); 4) "генерал" (педагог у відношеннях зі школярами демонструє прямоту, вимогливість і суворість); 5) "менеджер" (учитель заохочує ініціативу й самостійність учнів); 6) "тренер" (спілкування у класі будується на ідеї командної згуртованості); 7) "гід" (педагог є ерудованою людиною, але у спілкуванні з учнями відрізняється лаконічністю й небагатомовністю). Як підкреслював М. Тален, його класифікація побудована з урахуванням особистих потреб педагогів, але не враховує інтересів самих учнів [10].

З думками М. Талерана значною мірою узгоджуються наукові погляди Л. Ітельсона, який виділив шість типових рольових педагогічних позицій. Відповідно до його ідей, вчитель може виступати як: 1) інформатор, котрий своє основне призначення бачить у доведенні учням необхідної інформації про норми моралі, вимоги до поведінки людини в соціумі, основні ціннісні уявлення й т. ін.; 2) друг, який намагається проникнути в душу кожного школяра та зрозуміти його; 3)

диктатор, якщо насильницькими способами намагається залучити учнів до певних думок, цінностей чи норм поведінки; 4) радник, коли ненав'язливо пропонує певні ідеї чи рішення, але право вибору залишає за самим учнем; 5) прохача, котрий умовляє дитину добре себе поводити; 6) натхненника, якщо він намагається захопити школярів цікавими ідеями, цілями та перспективами їхніх майбутніх досягнень [5].

Очевидно, що перша, третя й п'ята з визначених позицій не дозволяють учителю успішно виконувати основні професійні обов'язки. Тому організація професійної діяльності та взагалі ціннісні настанови педагогів, які демонструють такі позиції, вимагають суттєвої корекції.

На основі аналізу сучасної шкільної освітньої практики Н. Боритко визначає три типи педагогічних позицій учителів, які ґрунтуються на різних баченнях ними ідеального педагогічного результату: 1) когнітивістську, коли фахівець своєю головною метою вважає забезпечення оволодіння учнями необхідних знань; 2) біхевіористську, коли основні зусилля вчителя спрямовуються на набуття вихованцями досвіду поведінки й діяльності, засвоєння певних умінь і навичок; 3) екзистенціальну, що будується на формуванні у школярів системи емоційно-ціннісних ставлень, життєвої позиції [1]. Зрозуміло, що третя з визначених вище педагогічних позицій найбільшою мірою відповідає принципам особистісно-зорієнтованої освіти.

Н. Боритко робить висновок про те, що різні системи провідних цінностей учителів зумовлюють принципову різницю їхніх професійних позицій. Тому, на думку дослідниці, для формування в майбутнього вчителя педагогічної позиції, яка відповідає сучасним вимогам суспільства, з ним необхідно проводити спеціальну роботу, яка включає такі фази: 1) рефлексивну, на якій організується пригадування й переживання людьми ситуацій педагогічної діяльності з подальшим їхнім обговоренням і визначенням основних її сенсів і значень; 2) ціннісну, на якій передбачається, що через осмислення й усвідомлення педагогічної сутності цих ситуацій студенти трансформують сенси діяльності у свої професійно-особистісні цінності, виділяють типові алгоритми в засвоєнні техніки педагогічної взаємодії, а це, у свою чергу, стає основою для розвитку їхньої самооцінки; 3) проєктивну, на якій забезпечується самопроєктування й реалізація професійної позиції й діяльності, закріплення ціннісних орієнтацій майбутніх учителів, завдяки чому їхня діяльність набуває концептуального характеру [2].

Оскільки центральне місце в педагогічній позиції займає система установок особистості, І. Сергєєв визначає різні типи педагогічних позицій вчителів за характером їхніх професійно-педагогічних установок. Запропонована науковцем класифікація таких установок включає:

1) продуктивні установки:

- егоцентристські: установка на успіх, презентаційні установки на пред'явлення себе, свого способу життя тощо;
- альтруїстичні: установка на самоосвіту, саморозвиток);

2) непродуктивні установки (установка на матеріальне благополуччя, уникнення труднощів, скрита потреба у владі, компенсаторські потреби тощо).

І. Сергєєв вважає, що кожний учитель має систематично оцінювати свої професійні установки й на основі результатів такого самооцінювання забезпечувати подальше становлення власної педагогічної позиції відповідно до сучасних очікувань суспільства. Зокрема, на думку автора, соціально значущі зміни в педагогічній позиції можна забезпечити через регулярне самонастроювання на позитив у відносинах з учнями, відпрацювання відповідного "рольового самопочуття" фахівця та використання інших способів [8: 45-47].

Оскільки формування педагогічної позиції передбачає добровільне й усвідомлене прийняття студентами гуманістичних цілей і цінностей педагогічної діяльності, ми дійшли висновку про необхідність створення спеціальних умов для стимулювання цього процесу у ВНЗ. На основі аналізу наукової літератури й результатів власного дослідження були визначені конкретні умови, які сприяють формуванню в студентів педагогічної позиції. Так, по-перше, важливо цілеспрямовано забезпечувати професійне самовизначення студентів через розкриття соціальної значущості вчительської професії, залучення їх до рефлексивної діяльності щодо встановлення справжніх причин власного вибору професії педагога й усвідомлення відповідальності за цей вибір, а також за своє подальше професійне становлення. По-друге, у процесі навчально-виховної взаємодії необхідно за допомогою різних педагогічних засобів (використання інтерактивних методів навчання, залучення до розв'язання проблемних педагогічних ситуацій та участі у професійно-рольових іграх тощо) стимулювати розвиток соціально-професійної активності майбутніх учителів, формування в них ставлення до себе та інших людей як до активних суб'єктів педагогічного діалогу. По-третє, слід організувати системну навчально-методичну допомогу студентам у розробці індивідуальних траєкторій професійного зростання й опануванні ними інноваційних освітніх технологій, які дозволяють максимально враховувати персональні інтереси й потреби кожного учня та створювати оптимальні умови для його всебічного розвитку.

Як підтверджують перші результати експериментальної роботи, впровадження зазначених умов позитивно впливає на формування гуманістичної педагогічної позиції майбутніх учителів. Тому планується продовжувати експеримент з метою подальшої конкретизації й уточнення цих умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боритко Н. М.* Позиция педагога в воспитательном взаимодействии // Воспитание подрастающего поколения: идеалы, ценности, ориентиры : материалы обл. науч.-практич. конф. педагогов дополн. образования детей, (Волгоград, 29 мая 2001 г.). – Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2002. – С. 3-13.
2. *Боритко Н. М.* Становление педагога-воспитателя в системе непрерывного образования [Электронный ресурс] / Н. М. Боритко. – Режим доступа : <http://borytko.nm.ru/papers/subject2/borytko3.htm>.
3. *Галицких Е. О.* Интегративный подход как теоретическая основа профессионально-личностного становления будущего педагога в университете : монография. – СПб. : РГПУ имени А. И. Герцена, 2001. – 262 с.
4. *Громкова М. Т.* Психология и педагогика профессиональной деятельности / М. Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.
5. *Ительсон Л. Б.* Лекции по современным проблемам психологии обучения / Л. Б. Ительсон. – Владимир : Владимирский педагогический институт, 1970. – 359 с.
6. *Коджаспирова Г. М.* Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ "Март"; Ростов н/Д : Издательский центр "Март", 2005. – 448 с.
7. *Прохорова М. В.* Формирование педагогической позиции у будущих специалистов по физической культуре (на примере обучения плаванию) / М. В. Прохорова, О. Б. Томашевская // Физическая культура : воспитание, образование, тренировка. – 2004. – № 3. – С. 13-16.
8. *Сергеев И. С.* Основы педагогической деятельности / И.С. Сергеев. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.

9. Чернікова Т. Професійна становлення педагогів як пріоритет розвивального управління [Електронний ресурс] / Т. Чернікова. – Режим доступу : <http://www.osvita.ua/school/theory/1674>.

10. Sprinthall R. C. Educational psychology: A development approach / R. C. Sprinthall, N. A. Sprinthall. – Massachusetts: Addison Wesley, 1974. – 87 p.

Подано до редакції 17.08.09.

РЕЗЮМЕ

Метою статті є визначення на основі аналізу відповідної наукової літератури авторського погляду щодо трактування поняття "педагогічна позиція" та умов її ефективного формування в майбутніх учителів у ВНЗ. У публікації педагогічна позиція вчителя розглядається як складне особистісне утворення, яке формується під впливом зовнішнього середовища й виявляється у ставленні фахівця до різних аспектів педагогічної діяльності.

Ключові слова: майбутні вчителі, педагогічна позиція, ставлення, установка, типи педагогічних позицій, педагогічні умови.

О.В. Фисун

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РЕЗЮМЕ

Целью статьи является определение на основе анализа соответствующей научной литературы авторской точки зрения по поводу трактовки понятия "педагогическая позиция" и условий ее эффективного формирования у будущих учителей в вузе. В публикации педагогическая позиция учителя рассматривается как сложное личностное образование, которое формируется под влиянием внешней среды и проявляется в отношении специалиста к различным аспектам педагогической деятельности.

Ключевые слова: будущие учителя, педагогическая позиция, отношение, установка, типы педагогических позиций, педагогические условия.

О.В. Фисун

SOME ASPECTS OF FORMING FUTURE TEACHERS' PEDAGOGICAL POSITION SUMMARY

The article is aimed at establishing through analyses of appropriate scientific literature the author's point of view as for interpretation of the concept "pedagogical position" and conditions of its effective formation at future teachers at institutes of higher education. In this article teachers' pedagogical position is considered to be a complex individual phenomenon whose formation is influenced by environment and is revealed through specialist's attitude towards different aspects of pedagogical activity.

Keywords: future teachers, a pedagogical position, attitude, orientation, types of pedagogical positions, pedagogical conditions.
